

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

Одлуком Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду, донетом на седници од 21. септембра 2015. године, одређени смо за чланове Комисије за преглед и оцену докторске дисертације кандидаткиње **мр Розе Гурмешевић** под називом: „Инструменти у борби против дискриминације у правним системима земаља Југоисточне Европе“. У том својству, Наставно-научном већу подносимо следећи

**РЕФЕРАТ
О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ**

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

а) Подаци о кандидату

Кандидаткиња мр Роза Гурмешевић је рођена у Скопљу 15. фебруара 1984. године, где је завршила основну школу и гимназију, са одличним успехом. На Правни факултет „Јустинијан Први“ Универзитета „Св. Кирило и Методије“ у Скопљу се уписала 2002. године, дипломирала, у року, 2006. године са просечном оценом 9,20. На истом Факултету је уписала последипломске студије, смер међународно право и међународна политика, које је завршила 2010. године са просечном оценом 10,00 одбравивши магистарски рад на тему „*Расизам и ксенофобија во Европа во периодот после Студената војна*“ [Расизам и ксенофобија у Европи у периоду после хладног рата], и стекла звање магистар правних наука, смер међународно право.

Током магистарских студија обављала је стручну праксу у неколико институција и похађала више курсева. Од октобра 2007. до октобра 2009. године стручно се усавршавала у Адвокатској канцеларији адвоката Тање Станковске у Скопљу. Током лета 2008. године обављала је стручну праксу у Хелсиншком комитету за људска права у Р. Македонији. Почетком 2009. године завршила је основни курс међународног права у организацији мисије ОЕБС у Скопљу. Од децембра 2009. па све до септембра 2010. године обављала је стручну праксу у Грађанском суду Скопље 2 у Скопљу. Током јула 2011. године, у сарадњи са Министарством вера и дијаспоре Р. Србије, обављала је стручну праксу у компанији УНИКА осигурање у Београду, у сектору за процену и ликвидацију штета. Један је од оснивача и најактивнијих чланова Српског културно-просветног и информативног

центра „Вук Караџић“ у Кучевишту, регион Скопска Црна Гора. Од новембра 2012. године па све до данас ангажована је у Амбасади Републике Србије у Скопљу, на пословима кореспонденције Амбасаде на македонском, српском и енглеском језику.

У октобру 2011. године поднела је Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду молбу за одобрење израде докторске дисертације под називом „Инструменти у борби против дискриминације у правним системима земаља Југоисточне Европе“, изабравши међународно-правну област. На седници од 28. јуна 2013. године Наставно-научно веће је одобрило израду докторске дисертације, а за ментора је одређен проф. др Миленко Крећа. У школској 2010/11. и 2011/12. години била је један од 100 стипендиста Правног факултета Универзитета у Београду.

У свом досадашњем раду, кандидаткиња се бавила различитим темама међународног права, а објавила је један научни рад:

- Гурмешевић Роза, „Појам и облици концепта једнакости“, Часопис Правни живот ISSN: 0350-0500, Vol. 4 , No. 12 , Str. 403-418, UDK 34(497.11) (05), ISBN 0350-0500, 2015, Издавач: Удружење правника Србије (*M51*-Рад у водећем часопису националног значаја).

б) Подаци о дисертацији

Докторска дисертација кандидаткиње Розе Гурмешевић под називом: „Инструменти у борби против дискриминације у правним системима земаља Југоисточне Европе“ има 531 страну, заједно са литературом. Рад се састоји из четири главна одељка, као и уводних и закључних разматрања. У првом одељку дисертације указује се на актуелност теме којом се кандидат бави, нудећи запажања о глобалним размерима проблема дискриминације. У том контексту разматра се појам и облици дискриминације у њиховој њераскидивој вези са основном компонентом људског наслеђа - начелом једнакости. Други одељак дисертације посвећен је међународним стандардима за борбу против дискриминације, како на универзалном тако и на регионалном плану. Правилно разумевање и тумачење кључних концепата забране дискриминације, који су саставни део опсежне листе механизма и инструмената УН-а, Савета Европе и ЕУ има суштинску важност за правилну имплементацију и хармонизацију антидискриминационих законодавстава земаља Југоисточне Европе са европским стандардима у области једнаког третмана и недискриминације. Посебно важну улогу у том контексту има судска пракса Европског суда за људска права и Европског суда правде. Трећи одељак дисертације анализира правни и институционални оквир, као и судску праксу и рањиве друштвене групе у појединим земљама Југоисточне Европе, са аспекта њихове усаглашености са кључним стандардима забране дискриминације у систему УН-а, Савета Европе и ЕУ. Анализа нуди преглед стања у којем се налази свака држава појединачно и указује на недостатке постојећих система које захтевају активну улогу

државе у циљу елиминације свих облика дискриминације, у свим сферама и на свим нивоима друштва. Четврти одељак дисертације указује на актуелна питања борбе против дискриминације, која су саставни део правне и политичке теорије у последњих неколико година.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет дисертације спада у област међународног права људских права, али у значајној мери обухвата и европско (комунитарно) право, с обзиром на чињеницу да су поједине земље Југоисточне Европе интегрисане у ЕУ, а остале том статусу теже. Дисертација се бави анализом система међународних, европских и националних стандарда за борбу против дискриминације, са посебним освртом на њихову ефикасност и капацитет за сузбијање дискриминације у правним системима земаља Југоисточне Европе. Та неопходност произилази из чињенице да је дискриминација глобални феномен који захтева јачање свести о негативним последицама дискриминације у свим аспектима живота, као и стандардима, мерама и политикама за њено сузбијање. Такав опсег дискриминације захтева и реформе у релевантним институцијама директно инволвираним у заштити од дискриминације, како на националном, тако и на локалном плану.

Будући да је дискриминација веома сложена појава која у конкретним животним ситуацијама нема само једну појавну форму, већ је углавном садржана у бројним различитим облицима недозвољеног понашања, усвајање свеобухватног законодавства за борбу против дискриминације јесте нужно али не и довољно за решавање проблема. Научно технолошки развој и савремени начин живота захтевају активну улогу државе на свим нивоима власти и константно унапређење система заштите од дискриминације који никако не сме бити статичан. С друге стране, сложеност феномена дискриминације огледава се у препрекама на којима наилазе домаће институције, судске и квази судске, као и жртве дискриминације приликом тражења заштите од дискриминације, што се у великој мери може приписати недовољној свести о проблему дискриминације, непознавању дискриминације и недовољном знању о међународним и домаћим стандардима заштите од дискриминације.

У том смислу, дисертација нуди детаљну анализу најзначајнијих међународних стандарда и механизма заштите од дискриминације, кроз њихову примену у судској пракси Европског суда за људска права и Европског суда правде, а у светлу олакшања примене таквих концепата у правним системима земаља Југоисточне Европе. С друге стране, анализира се правни и институционални оквир, као и судска пракса у појединим земљама Југоисточне Европе како би се добила јасна слика о стању људских права у тим земљама у вези са спровођењем уставно и законски загарантованим правом на недискриминацију. То је посебно важно како би

се утврдили недостаци и предности појединих земаља који могу бити од користи у земљама које још увек немају задовољавајући оквир заштите од дискриминације. **Циљ** дисертације укључује: а) расветљавање свих аспеката антидискриминационих законодавстава земаља Југоисточне Европе, са посебним освртом на поједине земље које још увек имају простора за унапређење и ефикасније функционисање и спровођење антидискриминационог законодавства; б) разумевање међународних стандарда у области недискриминације које још увек није на задовољавајућем нивоу, нарочито од стране правосудних институција; в) утврђивање утицаја судске праксе Европског суда за људска права и Европског суда правде на национално законодавство; г) утврђивање недостатака постојећих националних оквира за заштиту од дискриминације у циљу проналажења механизма за њихово унапређење и ефикасну заштиту зајамчених људских права и слобода без икакве дискриминације.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Основне хипотезе на којима се заснива истраживање у овом раду су:

- 1) Имплементација међународно правних инструмената у борби против дискриминације у правним системима земаља Југоисточне Европе не врши се у пуној мери;
- 2) Поред општих разлога дискриминације у државама Југоисточне Европе као специфичан разлог појављује се и економска криза, као и без интеграција неких држава Југоисточне Европе;
- 3) Роми, мађине, LGBT популација и особе са инвалидитетом су најчешћи објект дискриминације;
- 4) У региону Југоисточне Европе посебан облик дискриминације представља дискриминација над женама и децом.

Иако начела једнакости и недискриминације заузимају централно место у правним системима земаља Југоисточне Европе, остваривање права на недискриминацију још увек није задовољавајуће. С друге стране правни системи ових земаља обухватају различита решења, приступе и механизме заштите од дискриминације и налазе се у различитом степену усаглашености са европским стандардима. У том контексту постоје земље које дуги низ година нису оствариле напредак у евроатланским интеграцијама као резултат неспровођења реформи и међународно предузетих обавеза.

Поред уобичајених фактора који изазивају дискриминацију, специфичан разлог дискриминације у државама Југоисточне Европе су историјски догађаји на овим просторима, као и финансијска криза и економски пад који највише омета интеграцију рањивих друштвених група које живе у сиромаштву и неадекватним

условима живота. С друге стране, такво стање је погоршано феноменом мигрантске кризе у којој проблем дискриминације добија још шири опсег, и може изазвати као политичке, тако и безбедносне проблеме у региону. Ови догађаји су најсвежији пример да је дискриминација и даље у порасту и да још увек владају стереотипни ставови и предрасуде према онима који су другачији од нас.

Један од највећих изазова са којима се суочава свака држава појединачно је насиље над женама и насиље у породици које укључује насиље над децом, женама и старијим особама. Комитет УН-а за елиминацију дискриминације жена у својој Општој препоруци о насиљу над женама бр. 19 из 1992. године помогао је да се родно засновано насиље над женама призна као облик дискриминације жена, што је касније потврђено Истанбулском Конвенцијом која дефинише насиље над женама и као кршење људских права и као облик дискриминације. Из ове перспективе потребно је гледати на проблем дискриминације глобално и из различитих перспектива.

У циљу потврде почетних хипотеза, истраживањем и анализом су обухваћени релевантни нормативни акти у области недискриминације, са посебним освртом на инструменте које су релевантне за поједине друштвене групе које су и даље постављене на маргинама друштва. Анализа праксе уговорних тела УН-а, као и Европског суда за људска права, Европског комитета за социјална права и Европског суда правде нуди јасну слику о актуелности проблема дискриминације, као и решења за унапређење националних система.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Поред увода и закључка, дисертација садржи четири главна одељка:

Одељак 1: Теоријска разматрања и појмовна одређења принципа забране дискриминације у међународном праву

Одељак 2: Међународни стандарди за борбу против дискриминације

Одељак 3: Анализа инструмената и механизма спречавања и заштите од дискриминације у појединим земљама Југоисточне Европе

Одељак 4: Актуела питања борбе против дискриминације

У Првом одељку се поставља општи оквир истраживања и испитивања хипотеза, пре свега појам и језичко тумачење појма дискриминације, концептуални однос начела јендакости и недискриминације, облици дискриминације, доказивање дискриминације, концепт позитивне дискриминације и узроци и последице дискриминације.

Начело једнакости заједно са начелом недискриминације је стожер укупне материје људских права. Полазна тачка за разматрање начела једнакости је његова

универзална вредност која произилази из референтног међународног инструмента – Универзалне декларације о људским правима која прописује да се „сва људска бића рађају слободна и једнака у достојанству и правима.“ У складу са овим стандардом очекује се да се сваки појединац третира као људско биће, а држава да организује друштвене институције на начин који изражава једнаку бригу, поштовање и једнак третман морално значајних интереса сваког члана заједнице који има једнаку вредност са осталима. Начело једнакости има шире значење од начела недискриминације, јер намеће више позитивних обавеза од забране дискриминације. С друге стране начело недискриминације служи као корекција начела једнакости у циљу постизања суштинске једнакости. Иако су у питању прилично замршене категорије које изазивају нејасноће и различита тумачења, ови концепти, у целини или делимично, надопуњују једно друго и имају пуни ефекат у њиховој нераскидивој вези. Право на једнак третман подразумева да се сви људи третирају једнако пред законом, без икакве дискриминације. Одатле следи закључак да, под једнаким околностима, принцип једнакости и недискриминације захтева једнако поступање према свим људима, како у праву тако и у пракси.

Забрана дискриминације у актуелном, међународноправном дискурсу, поседује двојак значење. У првом реду, тумачи се као општи прохобитивни принцип који реферира на повлачење разлике у уживању признатих права појединаца и група. У другом значењу, забрана дискриминације означава генусни израз за серију појединачних забрана предвиђених посебним правилима међународног права за одређену категорију лица или права. У овом контексту приказује се анализа дефиниције дискриминације која је осликана у члану 1, став 1 Међународне конвенције о елиминацији свих облика расне дискриминације и члану 1 Међународне конвенције о елиминацији свих облика дискриминације жена. С друге стране анализира се широко распрострањена и генерално прихваћена дефиниција дискриминације од стране Европског суда за људска права, која садржи четири елемента или критеријума којима се утврђује да ли је различит третман оправдан и не представља дискриминацију (различит третман, тест упоредивости, тест оправданости и тест пропорционалности).

Једнакост и недискриминација често су додатно квалификовани придевима попут *de jure* и *de facto* једнакости и дискриминације, намерне и ненамерне дискриминације, директне и индиректне дискриминације, вишеструке дискриминације, индивидуалне, институционалне и структуралне дискриминације и сл. Ови концепти су препознати, како у систему УН-а, тако и у систему Савета Европе и ЕУ. У том контексту, посвећује се пажња препознавању таквих концепата у циљу њиховог прецизирања и обезбеђивања ефикасне имплементације на националном плану.

На крају првог одељка указује се на узроке и последице дискриминације које су видљиве на правном, друштвеном и персоналном нивоу, као и на улогу

толеранције у савременом друштву која може бити повремено нетолерантна. Упркос различитим разматрањима по питању толеранције као морално или политичко право, јасно је да је данас толеранција препозната као темељна људска вредност којој теже сва модерна друштва. У том контексту толеранција не означава само политички и правни захтев за борбу против дискриминације, већ и образовни.

Други одељак је посвећен међународним инструментима за борбу против дискриминације, на универзалном и регионалном плану, чија је доследна примена произвела позитивне реперкусије у материји забране дискриминације, а то су: Универзална декларација о људским правима, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Међународна конвенција о елиминацији свих облика расне дискриминације, Међународна конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена, Конвенција о правима особа са инвалидитетом, Декларација о елиминацији свих облика нетолеранције и дискриминације на основу вероисповести или уверења, Декларација о правима особа које припадају националним или етничким, верским и језичким мањинама, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Протокол бр. 12 уз Европску конвенцију о људским правима, Ревидирана европска социјална повеља, Оквирна конвенција за заштиту националних мањина, Препоруке о општој политици Европске комисије против расизма и нетолеранције, Истанбулска конвенција, Препорука Комитета министара *СМ (2010)5*, Директива о расној једнакости, Директива о једнакости у запошљавању, као и бројни инструменти ЕУ у области родне равноправности и спречавања и заштите од дискриминације на основу сексуалне оријентације или родног идентитета.

Анализа инструмената приказује се са аспекта њихове примене и надзора од стране међународних механизма УН-а, Европског суда за људска права, Европског комитета за социјална права, Експертске групе за борбу против насиља над женама и насиља у породици и Европског суда правде. Иако уговорни стандарди Савета Европе, заједно са богатом јуриспруденцијом Европског суда за људска права, пружају адекватну заштиту од дискриминације, не можемо заобићи чињеницу да је Европска унија (захваљујући правним променама које су изазвале измене у националним законодавствима свих држава чланица, тако што су по први пут укључиле одређене основе забране дискриминације) успела да развије један од најнапреднијих модела недискриминационог права у светским оквирима.

Пракса судских тела је, у овом домену, од нарочитог значаја. Њихова јуриспруденција имала је проминентну улогу у инаугурисању принципа забране дискриминације. Судови са својом креативношћу и неспутаношћу, успевали су да пренебрегну недореченост права које примењују и тиме допринесу позитивном тренду искорењивања дискриминаторне праксе. У овом делу, кроз судску праксу, детаљније су разрађени основни концепти забране дискриминације, а посебно

имајући у виду тешкоће приликом њихове примене у националним законодавствима земаља Југоисточне Европе.

У трећем одељку анализирају се инструменти и механизми спречавања и заштите од дискриминације у појединим земљама Југоисточне Европе (Бугарска, Румунија, Хрватска, Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора и Македонија). Анализа обухвата: а) правни оквир (Устав, кровне законе о забрани дискриминације и остале прописе којима се уређује област недискриминације); б) институционални оквир (судску и вансудску заштиту од дискриминације, са посебним освртом на централна тела за спровођење закона о забрани дискриминације и грађанскоправну заштиту од дискриминације); в) судску праксу која је, у овом домену, од нарочитог значаја, а посебно са аспекта оцене колико домаћи судови познају и користе међународне стандарде заштите од дискриминације, као и богату судску праксу Европског суда за људска права и Европског суда правде; и г) рањиве друштвене групе. С једне стране анализирају се најновије државе чланице ЕУ које имају прилично сложен правни оквир који обухвата мноштво карика за спречавање и кажњавање свих облика дискриминације. Иако су од почетка процеса приступања ЕУ морале да отворе нова поглавља у развоју антидискриминационе политике, проблем дискриминације и даље намеће потребу за усвајање свеобухватног законодавства које подразумева уношење одговарајућих одредаба у устав, у кривично, грађанско и управно право, као и ефикасну примену таквих одредаба у пракси. С друге стране анализа обухвата земље Западног Балкана које, поред уобичајених фактора присуства дискриминације, имају заједничку прошлост која и даље утиче на друштвену климу и изградњу ефикасног система недискриминације. Тензије између различитих етничких група нису само питање прошлости, већ изазов од кога зависи заједничка будућност ових земаља, а то је развијање односа са ЕУ и приближавање евроатланским интеграцијама. То је посебно важно за очување мира и стабилности у региону и обезбеђивање већег нивоа поштовања система људских права који укључује право на једнак третман и недискриминацију. Иако ове земље стално приступају међународним инструментима људских права и улажу напоре за усклађивање постојећег законодавства са европским стандардима, неефикасна примена и недостатак знања о усвојеним законима су главна препрека за решавање проблема дискриминације у региону.

Четврти одељак има за циљ да подстакне на размишљање о актуелним питањима борбе против дискриминације која су међусобно повезана и зависна и од чије правилне интерпретације зависи у ком смеру ће се кретати актуелна политичка дебата о кључним концептима недискриминације. Таква питања укључују: а) савремени концепт различитости и посвећености вредновању појединаца и група; б) процес стратешке трансформације по питању националних мањина и социјалне интеграције; в) идеју мултикултурализма која с једне стране функционише као одговор на различитост, а с друге стране као средство за њено

ограничење; г) концепт интеркултуралног дијалога као средство за превенцију и решавање сукоба унапређењем поштовања људских права, демократије и владавине права; и д) процес прикупљања података о положају маргинализованих група у свим областима живота који, с једне стране, помажу у процени компаративне ситуације у којој се налази одређена дискриминисана група или група изложена ризику од дискриминације и, с друге стране, утичу на креирање јавних политика за промоцију једнакости и оцену њихове имплементације.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Тема дисертације обухвата области међународног права људских права и европског (комунитарног) права. Истраживањем је потврђено да универзални, европски и национални стандарди забране дискриминације захтевају константно унапређење свеобухватног система спречавања и заштите од дискриминације у складу са друштвеним променама. Дискриминација је жива друштвена појава која, упркос напорима за њено сузбијање, добија нове форме и облике. То захтева константну „будност“ како на међународном, тако и на националном и локалном плану. Из овог разлога истраживања која су посвећена решавању проблема дискриминације су увек актуелна и заслужују посебну пажњу. Изабраном темом је обухваћено значајно питање које је предуслов за остварење промоције и имплементације поштовања људских права и слобода, демократије, владавине права, правне државе, тржишне економије и интеграције. Принцип недискриминације је темељни принцип на коме почива *corpus* људских права и слобода и као таквом му припада истакнуто место у домаћој и страној стручној литератури. Та неопходност је посебно изражена у државама Југоисточне Европе, које и даље остварују вечиту тежњу да остваре равноправност и једнак третман појединаца и група. Будући да се налазе у различитим степенима и нивоима усаглашености са европским стандардима, земље које карактерише безинтеграција и неадекватност националног оквира за борбу против дискриминације, могу да примене стандарде земаља које су се показале као прогресиве у том домену. Истраживањем су утврђени и недостаци у националним оквирима земаља Југоисточне Европе и указује се на делове које захтевају јачање законодавних и институционалних капацитета, као и реформе у кључним областима које су важне за достизање праведнијих стандарда забране дискриминације

6. Закључак

На основу свега наведеног, Комисија има посебно задовољство и част да констатује да докторска дисертација кандидаткиње Розе Гурмешевић под насловом: „Инструменти у борби против дискриминације у правним системима земаља

Југоисточне Европе“, представља самостално и оригинално научно дело и да су се стекли услови за њену јавну одбрану. Комисија је, стога, слободна да предложи Наставно-научном већу Правног факултета Универзитета у Београду да прихвати позитивну оцену предметне докторске дисертације и одреди комисију за њену јавну одбрану.

У Београду,
14. април 2016. године

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

Др Миленко Крећа, редовни професор
Правног факултета Универзитета у
Београду, у пензији

Др Родољуб Етински, редовни професор
Правног факултета Универзитета у Новом
Саду

Др Ивана Крстић, ванредни професор
Правног факултета Универзитета у
Београду

Др Александар Гајић, доцент
Правног факултета Универзитета у
Београду

Др Бојана Чучковић, доцент
Правног факултета Универзитета у
Београду